

Səməd Vurğun yaradıcılığında Cənub mövzusu

Dünyaxanım Xəlqzadə

Bakı Dövlət Universitetinin doktorantı

E-mail: d.xaliqzade@gmail.com

Rəyçilər: filol.ü.f.d. S.A. Abbasova,
filol.ü.f.d. A.N. Paşayeva

Açar sözlər: Cənub həsrəti, Təbriz, Araz, ayrılıq, azadlıq, mübarizə

Ключевые слова: Южное желание, Тебриз, Араз, расставание, свобода, бой

Key words: Southern longing, Tabriz, Araz, separation, freedom, fight

Azərbaycanın XIX əsrin əvvəllərində iki yerə parçalanması yəni Rusiya və İran arasında bölüşdürülməsi uzun illər ədəbiyyatımızın aparıcı mövzularından olmuşdur. Bu tarixi ədalətsizlik, xalqımızın və torpağımızın iki yerə bölünməsi böyük vətənpərvər Səməd Vurğunu da düşündürmüş və o, yeri gəldikcə öz əsərlərində həmin məsələyə toxunmuşdur.

“Təbriz gözəlinə”, “20 bahar”, “Yandırılan kitablar”, “Körpünün həsrəti” şeirləri, “Təbriz şairlər məclisinə” mənzum məktubu Vurğunun Cənub həsrətinin poetik ifadəsidir. Şair başqa əsərlərində də bu mövzuya toxunmuşdur.

“Təbriz gözəlinə” şeirində Güney Azərbaycanda yaşayan soydaşlarımızın acı taleyindən söz açılır. Təbriz şəhəri üsyan içində olduğundan sıx duman bürümüş, bu yurdun gözəli başına qara örtmüşdür. Bu gözəlin atası da, babası da məşəqqətli ömür yaşamışdır. Şair bunu öz taleyinə bənzətməmişdi. Şairin də dərdli bir keçmişi vardır: anası “təbibsiz, davasız” can vermiş, çox erkən dünyasını dəyişmişdi. Lakin şairi “bir ürəyin ikiyə parçalanması” daha çox düşündürürdü:

Nədir bu həsrətin adı, ünvanı?
Baisin evində işıq yanmasın!
Ah Araz, ah Araz vədimiz hamı?
Bir ürək ikiyə parçalanmasın! (4,210)

S.Vurğun yaradıcılığında olan nikbinlik Təbriz gözəlinə müraciətində də öz ifadəsini tapır. O inanır ki, nə vaxtsa Təbrizin üstündə günəş parlayacaq və şair bu şəhərə qonaq gedəcəkdir:

Gözlərin dolmasın! Dayan bir az da!
Qəlbin də, sevgin də, dərdin də haqdır...
Azadlıq bayrağı güllü bir yazda
Təbrizin üstündə parlayacaqdır! (4,210)

“20 bahar” şeirinin birinci hissəsində Quzey Azərbaycanda Bahar adlı bir qızın pianoda çaldığı gözəl simfoniyanın yaratdığı hiss-həyəcan təsvir olunub, şeirin ikinci hissəsi isə Təbriz gözəlinə müraciətdən ibarətdir. Şair bu müraciəti Azərbaycanın bəstəkar qızı Baharın yaratdığı simfoniya vasitəsilə çatdırır.

Eşit bu nəğməmi, Təbriz gözəli
Adındır eşqimin ilki, əzəli
O qəmli gözlərin intizardadır
Xəyalın qəfəsdə ömrün dardadır. (5, 40)

Şair bu misralar ilə qəfəsdə qalmış Təbriz şəhərini təsvir edir. Bu müraciətdən sonra Təbriz gözəlinə öz haqqını tələb etməyi, elləri yeni, ağ günə səsləməyi və ayağa qaldırmağı, aslan kimi cəbhələrə atılmağı, sevgilisini döyüslərə çağırmağı, nəhayət, ana dilini düşmən əlindən xalqın özünə qaytarmağı məsləhət görür. Ona görə ki, “hünərlə atılır hər zülmün daşı”. Əlbəttə, bu müraciət bütün Cənublu bacı və qardaşlarımıza ünvanlanmışdır. Şeirinin “Əks-səda” hissəsində şair Araz çayını cəllada bənzədərək yazır:

Axma, Araz! Dayan Araz!
İnsaf eylə bizə bir az.
Bir ürəyi iki yerə
Cəllad kimi bölmək olmaz (5, 41)

Şair bütün şeirlərində olduğu kimi burada da nikbinliyini qoruyaraq, bir gün azadlıq ulduzunun doğacağına inanmışdır.

Məlumdur ki, 1941-ci ilin avqust ayında sovet ordu hissələri (əsasən azərbaycanlılardan ibarət idi) İran dövləti ərazisinə daxil olmuşdur. Təbrizdə Azərbaycan dilində həmin qoşunların orqanı olan “Vətən yolu” qəzeti nəşrə başlamışdır. Cənubi Azərbaycanda milli azadlıq hərəkatı güclənmiş və nəhayət, 1945-ci il dekabrın 12-də burada milli hökumət qurulmuşdur. (1, 262)

1945-ci ilin oktyabrında Bakı şəhərində Azərbaycan–İran Mədəni Əlaqələr Cəmiyyəti yaradılmış və Səməd Vurğun bu cəmiyyətin sədri seçilmişdir. Cəmiyyət öz orqanını – “Azərbaycan” jurnalını nəşr etmişdir.

S.Vurğun cəmiyyətin sədri kimi İranla, xüsusən Cənubi Azərbaycanla mədəni əlaqələrimizin inkişafı üçün səmərəli fəaliyyət göstərmiş, onun rəhbərliyi altında konkret tədbirlər həyata keçirilmişdir. Cəmiyyətin sədri S.Vurğun 6 mart 1946-cı ildə SSRİ Xarici İşlər Nazirliyinə belə yazmışdı: “İran Azərbaycanı və bütünlükdə İranla mədəni əlaqələrin yaxşılaşdırılması və genişləndirilməsi üçün indiki İran ərazisində yaşayan xalqlar arasında həm mətbuat, həm də şifahi təbliğat vasitəsilə bizim tərəfimizdən bir sıra mühüm tədbirlərin keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. ...Nəşriyyat planına əsasən cəmiyyət Azərbaycan və İranın ən görkəmli şair və yazıçılarının kitablarını, o cümlədən aşağıda göstərilən kitabları Azərbaycan və fars dillərində nəşr etməlidir: 1. Azərbaycanın görkəmli dövlət xadimləri haqqında; 2. Tarixçilər və yazıçılar Azərbaycan haqqında... Bundan başqa, hazırda İranla mədəni əlaqələrimizin yaxşılaşdırılmasında, bizi maraqlandıran məsələlərin öyrənilməsində, qədim qiymətli əlyazmalarının alınmasında. Ən əsası, əhali arasında bizim təsirimizin genişləndirilməsi və təbliğat işində yerli ziyalılarla canlı ünsiyyətin əsas və zəruri vasitəsi olduğunu nəzərə alaraq biz şair, yazıçı, bəstəkar, artist, rəssam, həkim, arxitektör və Sovet Azərbaycanı elmi işçilərindən ibarət briqadaların İran Azərbaycanı və İrana göndərilməsini nəzərdə tutmuşuq...” (2, 262)

Şair məktubda bu tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün lazımı vəsait ayrılması məsələsini qaldırmışdır.

1945-ci ilin dekabrında Təbriz şəhərinin “Şairlər məclisi”nin üzvləri Səməd Vurguna

mənzum məktub yazaraq onu Cənuba dəvət etmişlər. Dəvət məktubunu Cənublu şairlərdən Məhəmməd Biriya, Mir Mehdi Etimad, Əli Fitrət, Mir Mehdi Çavuşı və b. imzalamışlar.

Cənublu həmkarları şairə yazırdılar:
...Şairlərimiz gəldi dünən böylə qərara,
Lütf eyləyəsən Təbrizə məclis tapa zivər,
Çünki dilimiz bir, sözüümüz bir, elimiz bir
Həm bir atadandır, bir anadandır iki gövhər (1, 263)

Səməd Vurğun öz həmkarlarına şeirlə cavab yazmışdır. Onun “Təbriz şairlər məclisinə” cavabından görünür ki, Vurğun bu dəvəti çox yaxşı qəbul etmiş “əzizlərdən gələn məktubun” hər sətirinə hörmətlə baş əymişdir. Dəvət məktubu şairə bir daha Təbrizi xatırlatmış, xəyalən o yerləri dolaşmış və bu zaman Cənublu qardaşlarımızın azadlıq mübarizəsinin şahidi olmuşdur. S.Vurğun öz azadlığı və məsləki uğrunda vuruşanları alqışlayır, onların qəhrəmanlığını yüksək qiymətləndirir:

Nədir şahin baxışlarda qopan tufan, çaxan şimşək
Alovlar, odlar övladı barışmaz yerdə zülmətlə
Var olsun məslək eşqilə qılınca qurşanan ərlər
Vətən dünyası fəxr eylər bu gün bir şanlı millətlə
Bir anlıq ömrə dəyməzmiş yüz illik nalənin ömrü.
Hünərdir varlığa zinət... günəş parlar cəsarətlə... (5, 155)

S.Vurğun öz həmkarlarına “qardaşlar” deyər müraciət edir və inanır ki, bir gün yolu Təbrizə düşəcək, onların qonağı olacaqdır:

Düşər bir gün yolum şəksiz, düşər Təbrizə, qardaşlar,
Salamlar Vurğunun qəlbi sizi min sazla, söhbətlə. (5,155)

Lakin Təbrizə getmək şairə müyəssər olmadı. Tezliklə İran irticası öz xarici havadarlarının köməyi ilə gənc Azərbaycan dövlətini devirdi. Milli-azadlıq hərəkatının iştirakçılarında divan tutuldu, neçə-neçə qəhrəman oğullar zindanlara atıldı. Təbrizin küçələrində Azərbaycan dilində olan kitablardan tonqallar qalandı... (1, 264)

Fars şovinistlərinin bu qəddarlığını S. Vurğun hiddətlə qarşılamışdır. O, 1947-ci ildə bu mövzuda “Yandırılan kitablar” şeirini yazmış, sonralar publisistik yazılarında həmin məsələyə toxunmuşdur.

“Yandırılan kitablar”ın əvvəlində şairin belə bir qeydi vardır: “İran irticaçıları Azərbaycan dilində olan kitabları yandırır”. (5, 156)

S.Vurğun irticaçıların xislətini bir sözlə ifadə etmişdir: “Cəllad!” Bu söz isə ağlasığmaz vəhşiliklər edən adamların xarakterinə uyğundur:

Cəllad! Sənin qalaq-qalaq yandırdığın kitablar
Min kamalın şöhrətidir, min ürəyin arzusu...
Biz köçürük bu dünyadan, onlar qalır yadigar,
Hər vərəqə nəqş olunmuş neçə insan duyğusu. (5, 156)

Şair dilimizə xor baxan, Azərbaycan türkünü təhqir edən alçağa xatırladır ki, Azərbaycan gözəli dahilər böyütmüşdür. İnsan qul doğulmamışdır. Hər bir azadlıq dastanı qanlarla yazıldığı üçün yanıb od olsa da, külə dönməz.

Özünü Odlar ölkəsinin — Azərbaycanın “günəş donlu övladı” adlandıran şair bütün millətlərə hörmətlə yanaşmağı vacib sayır. O bildirir ki, “hər torpağın öz eşqi var, hər millətin öz adı!” Bu misrada S.Vurğun yaradıcılığına xas olan iki cəhət-milliliklə ümumbəşəriyyət birləşir, biri digərini tamamlayır.

S.Vurğunun “Körpünün həsrəti” şeiri də onun Cənub həsrəti ilə bağlıdır. Şair bu şeiri 1948-ci ildə həyat yoldaşı ilə birlikdə qatarla gedərkən Araz çayı üzərindəki Xudafərin körpüsünə xitabən yazmışdır:

Araz qırağında dayandı qatar,
Elə bil qəlbimdə dayandı bir dəm...
Sıxlaşdı göydəki seyrək buludlar,
Deyəsən başıma dolandı aləm. (5, 185)

Qatardakılar pəncərələrdən Arazın o tayına baxırlar. O tayda gördüyü kəndin mənzərəsi şairin qəlbini ağrıdır. Çardaqlı damlar, kəndin yanında seyrək-seyrək gəzən adamlar, bomboş həyətlər, bağlı qapılar, qəbiristanlıqda əyilmiş baş daşları... acı bir mənzərə yaradır.

S.Vurğun həmin vaxt o tayda gördüklərini 1950-ci ildə Bakıda rus dilində nəşr olunmuş “Cənubi Azərbaycan şairləri” kitabına yazdığı müqəddimədə belə bir təsvir etmişdir: “Arazın o tayındakı dağların, çılpaq qayaların ətəklərində bomboş bir kənd vardır. Mən heç olmazsa, bircə nəfər adam görmək, at kişnəməsi, yaxud it hürüşü eşitmək ümidi ilə uzun müddət bu kəndə baxdım. Lakin heyhat!.. Qarşımdakı bu kənddə heç bir həyat əlaməti yox idi.” (3,216)

Şeirin birinci hissəsi belə bir ovqatın təsiri ilə yaranmışdır. Şair bu səhnələri təsvir etdikdən sonra özünə müraciət edir:

Ah, ürək duyduqca bu səhnələri,
Adətim olmuşdur alışıb yanmaq.
Yanğına düşmüşdür könlüm şəhəri
Böyük bir dərd imiş şair yaranmaq! (5,185)

Bu körpünü — bu nadir sənət incisini bir memar yaratmışdır. Qayalar üstündə dayanmış körpünün yaşı bilinmir. Onun bir daşı, bir kərpicini belə yerindən düşməmişdir.

Ümumiyyətlə, şair Cənubla bağlı şeirlərində dünya azadlıq mübarizəsinin ön sıralarında gedən, ölüm və zülmətlə əlbəyaxa vuruşan Cənublu qan qardaşları ilə fəxr edir, çünki onlar da bəşəriyyətin bu azadlıq dastanına öz qanları ilə qızıl səhifələr yazırlar.

Məqalənin aktualığı. 1828-ci ildə bağlanmış Türkmənçay sülh müqaviləsindən sonra Azərbaycan iki yerə parçalandı; Şimali Azərbaycan və Cənubi Azərbaycan. Başımıza gətirilən bu tarixi hadisədən sonra ədəbiyyatımızda Cənub həsrətinin ifadəsi formalaşmağa başladı. Bu mövzu bir çox görkəmli şair və yazıçılarımızın yaradıcılığında olduğu kimi S. Vurğun yaradıcılığında da öz əksini tapdı. Bu məqalədə Cənub mövzusunda həsr olunmuş şeirlər təhlil olunur.

Məqalənin elmi yeniliyi. Bu məqalədə S.Vurğun yaradıcılığında Güney Azərbaycan həsrətinin ifadəsi araşdırılır. Milli-mənəvi dəyərlərin ön plana çıxması müəyyənləşdirilir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən gənc tədqiqatçılar Quzey

Azərbaycanda cənub mövzusunun araşdırılması zamanı yardımçı material kimi istifadə edilə bilər.

Ədəbiyyat

1. Adilxan Bayramov "Səməd Vurğun: Milli və ümumbəşəri". Bakı-2006, 315 s.
2. Ellər vurğunu. "Vurğun ömrü məktublarda". Bakı, AAMM nəşriyyatı, 1996, 368 s.
3. S.Vurğun. Əsərləri: Altı cildə. VI. Bakı, Azərbaycan EA nəşriyyatı, 1972, 461 s.
4. Səməd Vurğun. "Seçilmiş əsərləri". Beş cildə. I cild. "Şərq-Qərb". Bakı, 2005, 264 s.
5. Səməd Vurğun. "Seçilmiş əsərləri". Beş cildə. II cild. "Şərq-Qərb". Bakı, 2005, 246 s.

Д. Халигзаде

Южная тема в творчестве Самеда Вургуня

Резюме

Разделение нашей земли на два места побудило Самеда Вургуня. Он затронул этот вопрос в своих стихах. В этой статье анализируются стихи и очерки, посвященные теме Юга. В этих поэзиях показывают жизни наших южных братьев. Их борьба за свободу приветствуется. Персидский шовинизм подвергается критике. В этих стихах отражаются в гордости южных братьев поэта. Потому что они пишут золотые страницы с их кровью на этой эпосе о свободе человека.

D. Khaliqzade

Southern theme in Samed Vurgun`s creation

Summary

The separation of our land into two palaces has been thought of by Samad Vurgun. He touched on that issue in his works. This article analyzes poems and essays on southern themes. These poems reflect the life of our southern brothers. Their freedom struggle is supported by poet. Persian chauvinism is disclosed. These poems are reflected in the pride of the poet`s southern brothers. Because they write gold pages by bloods of the mankind to the epos of this freedom.

Redaksiyaya daxil olub: 20.05.2019